

Venäjän tutkimuksen suuri moniosaaja – Ilmari Susiluoto 1947–2016

Suomalainen Venäjän-tutkimus menetti monipuolisen ja lahjakkaan tutkijan, kun Ilmari Susiluoto menehtyi vaikean neurologisen sairauden murtamana Helsingissä 30.3.2016. Susiluoto oli syntynyt 15. lokakuuta 1947 Lohjalla.

Susiluodon elämätyönä oli Neuvostoliiton ja Venäjän historian, nykyisyyden ja tulevaisuuden hahmottelu sekä tunnetuksi tekeminen Suomessa niin poliittiselle eliitille kuin kansallekin. Hänen mukaansa Venäjää ei ymmärretty, koska ei tajuttu venäläisyyden historiaa ja juuria. Kiinnostus Venäjän uutta luoviin kehityskulkuihin ja niitä ohjaaviin henkilöihin viitoitti hänet urauurtaviin pohdintoihin Suomen ja Venäjän vuorovaikutuksesta.

”Ensinnäkin liian harvat tutkijat hallitsevat Suomessa venäjän kieltä, mikä on keskustelun ymmärtämisen avain”. Tämä vuonna 1976 kirjoitettu lause oli peräisin nuoren Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksella työskennelleen Ilmari Susiluoto kirjoituksesta ”Länsimaisesta sovjetologiasta”. Lause kiteytti suomalaisen Venäjän-tutkimuksen silloisen ja nykyisen perusongelman.

Keskusteluja Ilmari Susiluodon kanssa

Meidän oli kunnia tutustua Ilmari Susiluotoon 1990-luvun alussa. Keskustelumme olivat

aluksi doktorantin ja vanhemman tutkijan välisiä mielipiteenvaihtoja mutta pian niihin tuli kollegiaalinen ja luottamuksellinen sävy.

Ilmarin kanssa käytyjä keskusteluja odotti aina kiinnostuneena: niissä oli näkemystä ja historiaa. Hän myös tunsu ulkoministeriön Venäjä-vaikuttajia. Näiden todellisten Venäjä-osaajien (kuten Antti Karppinen) parissa vallitsi luottamus ja vakaa ymmärrys asioista. Toisaalta kaikkien osaajien (yliopistosta ulkoministeriöön saakka) parissa vallitsi yhteinen oivallus siitä, että hyvin harvat poliitikot ymmärsivät Venäjästä edes alkeita.

Ilmari Susiluoto rekrytoi meidät molemmat myös Pohjois-Venäjälle suuntautuville tutkimus- ja esitelmämatkoille, joissa nuoret tutkijat saivat esitellä omia tuloksiaan ja tutustua paikallisiin tiedekollegoihin ja poliitikoihin. Näillä matkoilla oli aikaa keskustella ja pohtia, miettiä ja päähkäillä.

Näiden matkojen aikana ilmapiiri Venäjällä muuttui. Myös Suomi seurasi perässä. 2000-luvun alussa valtaan tullut Suomen ulkopoliittinen johto ei nähnyt enää hyväksi tutustua Pohjois-Venäjän asioihin. Samoin kiristyvää ulkopoliittinen tilanne heijastui myös erilaisten parlamentaaristen Venäjä-selvitysten määrässä ja laadussa.

Päättäjät etsivät silloin aktiivisesti viisasten kiveä, jonka avulla maamme Venäjä-suhteet

olisi voinut normalisoida. Venäjä ei kuitenkaan suostunut analysoitavaksi tai manipuloitavaksi. Kuten rekkajonot itärajalla osoittivat, naapuriamme ei voinut ehdollistaa hyvään käytökseen tai mestaroida ylhäältä päin.

Totesimme yhdessä Ilmarin kanssa sen, että kaikkien näiden toivorikkaiden selvitysten ja analyysien pohjalla oli kuitenkin meidän subjektiivinen kuvamme Venäjästä. Kysymys kuului jo silloin: onko meidän kuvamme realistinen vai romanttinen? Onko meillä edellytyksiä nähdä tulevaisuuden Venäjän kehityslinjoja ajoissa vai huomaammeko kaiken selvästi – kuten useasti on tapahtunut – vasta jälkepäin?

Toisaalta ongelma kristallisoitui yhteen kysymykseen: tarvitaanko Suomessa kriittistä ja todellista Venäjän menneisyyden tai politiikan tuntemusta? Historiallisessa katsannossa näyttää siltä, että maassamme harjoitettu naapurimaamme menneisyyden hallinta ei ole aina ollut realistista vaan siihen on liittynyt todellisuutta vääristäviä poliittisia intohimoja ja antipatioita. Tämä linja jatkuu yhä.

Ilmarin historiallinen näkemys oli oivaltava. Keskustelimme monesti siitä miten Venäjää on kohdeltu menneisyyden tutkimuksessa joko vihollisena tai onnen ihmemaana. Itsenäistymisen jälkeen naapurimaamme menneisyyden tutkimus näytti niin merkityksettömältä, että aiheeseen liittynyt professuuri lakkautettiin. Toisen maailmansodan jälkeen taas ei edes kansainvälinen asiantuntemus riittänyt politiikan realiteettien edessä. Kansainvälisesti tunnettu suomalainen slavisti Valentin Kiparsky joutui eroamaan juuri perustetun Neuvostoliitto-instituutin johtajan paikalta poliittisista syistä. Neuvostoakateemikko Boris D. Grekov hyökkäsi häntä vastaan, ja tietävästi presidentti J. K. Paasikiven puhelinsoiton seurauksena Kiparsky sai lähteä virastaan. Kun tarkkailee nykyistä keskustelua, ei voi muuta kun huokaista: mikään ei ole muuttunut!

Ilmari Susiluodon rooli tutkimuksen ja valtionhallinnon välissä oli mielenkiintoinen. Venäjän osajia oli vähän ja näiden kriittistä Venäjä-tarkastelua ei tarvittu. Tutkimusta

oli vähän. Suomalaisen Venäjä-tuntemuksen ohuus näkyi siinäkin, että suomettuneisuuden vuosina Neuvostoliiton tutkimus jäi pienen piirin haltuun.

Tärkeintä oli silloin se, että tutkijat eivät esittäisi liian kriittisiä mielipiteitä, sillä valtion johdolla ts. presidentti Kekkosella oli oikea suhde ja tieto Neuvostoliitosta. Neuvostoliiton tuhoutuessa kaikki muuttui. Muutosten tuulet olivat kuitenkin oikullisia. Kuten Ilmari totesi usein – 1990-luku oli ollut kultakaivos tälle tutkimukselle mutta vuosikymmenen lopussa asiat olivat taas jo toisin.

Ilmari Susiluodon oma tiedeura

Ilmari Susiluodon ura vei Venäjän aktuaalisten ongelmien tutkimiseen. Myös yliopistoura oli Susiluodolle aluksi varteenotettava mahdollisuus. Hänen vuonna 1982 puolustamansa väitöskirja oli kansainvälisesti tunnustettu teos, joka olisi avannut hänelle tien myös ulkomaille. Toinen tärkeä merkkipaalu oli hänen kirjansa *Suuruuden laskuoppi. Venäläisen tietoyhteiskunnan synty ja kehitys* (WSOY: Helsinki, 2006). Käännettynä tämä kirja olisi epäilemättä saavuttanut suurta huomiota. Kirjan tutkimusnäkökulma on mielenkiintoinen: miksei Neuvostoliitto kyennyt ikinä luomaan tietokonevaltakumousta kuten tehtiin USA:n piilaaksossa? Susiluoto päätyi samaan lopputulokseen kuin aikoinaan salaisen poliisin päällikkö Lavrenti Berija. Tämä pelätty neuvostojohtaja antoi keran NL:n vetypommin isälle, Andrei Saharoville mahdollisuuden kysyä vapaasti jotakin. Saharov kysyi ilman tarpeellista ennakkoharkintaa poliittisesti arkaluontoisen kysymyksen: ”miksi Neuvostoliitto laahaa teknologisesti USA:ta jäljessä?” Berija vastasi yhtä vapaasti, ilman ideologista painolastia seuraavasti: ”...meiltä puuttuu toimiva tutkimus- ja kehityssektori, sekä myös valmistuspuoli. Meillä kaikki on yhden toimittajan, ’Elektrosilan’ varassa. Amerikkalaisilla on satoja yhtiöitä, joilla on kaikilla valmistustilat”.

Isänmaan palveluksessa

Kun tutkimus oli ohutta, keskittyi Ilmari Susiluodon työura valtion palveluun. Hän toimi vuosikymmeniä ulkoasiainministeriön kaupapoliittisella osastolla muutamien harvojen Venäjä-spesialistien joukossa. Ulkoasiainministeriössä Susiluoto löysi sopivan toimintaympäristön Venäjällä paikan päällä vierailevana asiantuntijana. Susiluodon analysointikyky oli omaa luokkaansa: hänen muistioissaan käsiteltiin niin Suomen Neuvostoliiton-kaupan järjestelyjä kuin myös EU:n pohjoista ulottuvuutta.

Venäjästä todella kiinnostuneet Suomen ulkoministerit ja presidentit käyttivät hänen palveluksiaan mieluusti. Susiluoto teki ainutlaatuisen työn luodattaessa 1990-luvun lopussa Venäjän pohjoisten alueiden toimintaa paikan päällä. Hanke oli kunnianhimoinen ja vieläkin ylittämätön.

Susiluodon uran huippuhetki oli, kun hän avusti presidentti Ahtisaaren toimintaa Jugoslavian sodan lopettamisessa. Susiluodon hyvät yhteydet ja hänen syvä ymmärryksensä merkitsivät vaikealla hetkellä korvaamatonta apua maailmanrauhan varjelemisessa.

Tämän korkean profiilin vaiheen jälkeen Susiluoto vaihtoi työympäristönsä 2000-luvun

puolivälissä Helsingin yliopistoon, jatkaen diplomaattimatkojaan Venäjälle. Kyseinen aika merkitsi hänelle tervetullutta mahdollisuutta julkaisutoimintaan. Suurelle yleisölle Susiluoto tuli eniten tutuksi riemastuttavien huumorikirjojen ja ”pienen Karjalakirjojen” myötä.

Suomessa käytävä Karjala-keskustelu kiinnostaa aina Susiluotoa ja hänen valmiutensa osallistua siihen niin tunnettujen kuin tuntemattomien realiteettien näyttäjänä toi hänelle laajaa kuuluisuutta.

Ilmari Susiluodon merkitystä Suomen ”varhaisen” Venäjä-tutkimuksen parissa ei voi korostaa tarpeeksi. Hän toimi monien väitöskirjojen ohjaajana ja nuorempien tutkijoiden mentorina.

Susiluodon kenttäkelpoisuus oli myös legendaarinen, eikä vaikeissa tilanteissa ollut luotettavampaa toveria kuin hän oli. Positiivinen elämänsänsä pursusi Ilmarista yhdessä oivaltavien havaintojen kanssa. Ilmari Susiluoto jää historiaan moniosajana, joka nosti maamme Venäjän-tutkimuksen tasoa.

Arto Luukkanen
Pekka Kauppala